

K R O N I K A

Międzynarodowa Konferencja Naukowa „II Statut Litewski: Terytorium *Themis* i *Clio*”, Wilno, 17–18 listopada 2016 roku

Wilno jako stolica Wielkiego Księstwa Litewskiego jest szczególnie predestynowane, aby być jednym z wiodących ośrodków badań nad jego spuścizną prawną i ustrojową. Do najważniejszych pomników prawa Wielkiego Księstwa należą bez wątpienia trzy Statuty Litewskie z lat 1529, 1566 i 1588, które na ponad dwa kolejne stulecia ukształtowały prawny krajobraz wschodniej części Rzeczypospolitej.

Nie dziwi zatem, że badania nad Statutami mają w wileńskim ośrodku akademickim długą tradycję. Warto wspomnieć, że już w 1924 r. Stefan Ehrenkretz na Uniwersytecie Stefana Batorego oceniał stan badań nad nowożytnymi kodyfikacjami prawa Wielkiego Księstwa Litewskiego¹, zaś trzy lata później wystąpił z zamiarem wydania naukowej edycji I Statutu². Wreszcie w 1935 r. ukazała się planowana na jubileuszowy rok 1929 księga mająca uczcić czterechsetlecie I Statutu, także pod redakcją Ehrenkretza³. Po II wojnie światowej badania nad Statutami Litewskimi podjął na Uniwersytecie Wileńskim Stanisłavas Lazutka. W 1974 r. wydał monografię I Statutu⁴, a w 1983 r. rozpoczął (razem z Edvardasem Gudavičiusem) publikację tzw. akademickiej edycji I Statutu Litewskiego⁵. On też zainicjował organizację konferencji związanych z kolejnymi rocznicami wydania Statutów – w latach 1979, 1988, 1991, 2004 i 2013⁶.

Uczestniczką wszystkich tych konferencji była uczennica Lazutki, kierowniczka zespołu edytorskiego *Metryki Litewskiej* – Profesor Irena Valikonytė, i to właśnie dzięki wysiłkom i ogromnemu zaangażowaniu jej i grupy współpracowników w dniach 17–18 listopada 2016 r. w gościnnych wnętrzach Muzeum Narodowego – Pałacu Wielkich

¹ S. Ehrenkretz, *Stan badań nad Statutami Litewskimi*, „Ateneum Wileńskie” 1924, R. 2, s. 289–349.

² D. Szpoper, *Pro memoria: Profesor Stefan Ehrenkretz – w siedemdziesiątą rocznicę śmierci (1880–1945)*, w: *Stefan Ehrenkretz i historycy prawa okresu dwudziestolecia międzywojennego. W 70. rocznicę śmierci ostatniego Rektora Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, red. P. Dąbrowski, D. Szpoper, Gdańsk–Olsztyn 2016, s. 36.

³ *Księga pamiątkowa ku uczczeniu czterechsetnej rocznicy wydania pierwszego Statutu litewskiego*, red. S. Ehrenkretz, Wilno 1935; D. Szpoper, *op. cit.*, s. 38.

⁴ S. Lazutka, *I Lietuvos Statutas – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės feodalinis kodeksas*, Vilnius 1974.

⁵ S. Lazutka, E. Gudavičius, *Pirmasis Lietuvos Statutas*, t. I, cz. 1: *Paleografinė ir tekstologinė nuorašų analizė*, Vilnius 1983; *iiidem*, *Pirmasis Lietuvos Statutas*, t. I, cz. 2: *Dzialinskio, Lauryno ir Ališavos nuorašų faksimilės*, Vilnius 1985; *iiidem*, *Pirmasis Lietuvos Statutas*, t. II, cz. 1: *Tekstai senąja baltarusių, lotynu ir senąja lenku kalbomis*, Vilnius 1991.

⁶ Kolejne publikacje pokonferencyjne: *1529 metų Pirmasis Lietuvos Statutas*, red. S. Lazutka et al., Vilnius 1982; *1588 metų Treciasis Lietuvos Statutas*, red. S. Lazutka et al., Vilnius 1989; *1566 metų Antrasis Lietuvos Statutas*, red. S. Lazutka et al., Vilnius 1993; *Pirmasis Lietuvos Statutas ir epocha. Straipsnių rinkinys*, red. I. Valikonytė, L. Steponavičienė, Vilnius 2005; *Lietuvos Statutas ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajoriškoji visuomenė*, red. I. Valikonytė, L. Steponavičienė, Vilnius 2013.

Książąt Litewskich w Wilnie odbyła się Międzynarodowa Konferencja Naukowa „II Statut Litewski: Terytorium *Themis* i *Clio*” (możliwa także dzięki wsparciu Litewskiej Rady Naukowej i Litewskiej Izby Notarialnej). Okazją do spotkania kilkudziesięciu badaczy z Litwy, Białorusi, Niemiec, Polski, Rosji i Ukrainy (reprezentujących 12 instytucji naukowych) była tym razem 450. rocznica zatwierdzenia przez Zygmunta Augusta II Statutu Litewskiego.

Pierwszy panel był poświęcony kodyfikacji prawa w Europie XVI w. i w Wielkim Księstwie Litewskim. Referenci zarysowali bardzo szerokie tło dla powstania Statutów Litewskich zarówno jeśli chodzi o ramy geograficzne i porównanie kodyfikacji litewskiej z podobnymi działaniami w innych państwach europejskich (zwłaszcza w Rzeszy Niemieckiej), jak też system podstawowych pojęć współczesnej teorii prawa i konstytucjonalizmu. Otworzyło to pole do dyskusji na temat możliwości aplikacji pojęć wywodzących się często z odmiennych sposobów myślenia o prawie do badań nad Statutami.

Przedmiotem kolejnej sesji była wciąż niewystarczająco przebadana problematyka notariatu w późnośredniowiecznej i wczesnonowożytnej Europie Środkowo-Wschodniej, ze szczególnym uwzględnieniem Wielkiego Księstwa Litewskiego. Wskazywano z jednej strony na istotną rolę notariuszy w życiu społecznym i ich udział zarówno w wymiarze sprawiedliwości, jak i w pracach kodyfikacyjnych, z drugiej zaś prezentowano, nie zawsze ciesząc się wystarczającą uwagą ze strony badaczy, funkcje notarialne rozmaitych sądów funkcjonujących na terytorium Rzeczypospolitej. Zamykająca panel dyskusja wykazała, że wymienione kierunki badań dają szansę na uzyskanie interesujących rezultatów.

Następny panel dotyczył społecznego kontekstu powstania Statutów Litewskich. Referenci prezentowali powiązania Statutów z innymi źródłami i systemami prawa (m.in. z konstytucjami sejmowymi, prawem kościelnym, magdeburskim, czy wreszcie prawem zwyczajowym), zarówno w wymiarze ogólnym, jak też poszczególnych zagadnień regulowanych przez prawo (prawo karne, status prawny ludności żydowskiej). Owo przenikanie się różnorodnych systemów prawnych i kwestie faktycznego obowiązywania i stosowania norm wywodzących się z różnych źródeł wzbudziło najwięcej uwagi w dyskusji po tej sesji. Bardzo interesujące były także wystąpienia poświęcone kulturowym konotacjom Statutów – kulturze politycznej szesnastowiecznej szlachty litewskiej i roli języka *ruskiego* (języka kancelaryjnego) w obiegu prawnym na Litwie na początku XVII w.

Kolejna sesja przeznaczona była dla referatów traktujących o przedstatutowych źródłach prawa w Wielkim Księstwie Litewskim. Jej efektem była debata na temat zarówno prawa obowiązującego w państwie litewskim za panowania Kazimierza Jagiellończyka (zwłaszcza na jego południowych obszarach), jak również związanego z tym zagadnienia genezy litewskich przywilejów regionalnych. Ważnym wątkiem dyskusji były kwestie paleograficzne i filologiczne.

Przedostatni panel koncentrował się na różnych aspektach praktyki prawnej w sądach Wielkiego Księstwa Litewskiego i na wschodnich obszarach Korony od XIV do XVIII w. Prezentowano referaty dotyczące postępowania w poszczególnych kategoriach spraw (sprawy karne, wojskowe), a także poszczególnych elementów samego procesu (pozwów, przysięgi), czy też zagadnień związanych z całym systemem sądownictwa (używanie pieczęci przez sądy ziemskie litewskie).

Wreszcie ostatnia sesja była poświęcona Statutom Litewskim w historiografii, zarówno dawniejszej (na przełomie XVIII i XIX w.), jak i współczesnej. Pozwoliło to przyjrzeć się

w nieco ogólniejszym świetle sygnalizowanemu w tytule konferencji problemowi związków pomiędzy *Themis* – metodologią nauk prawnych, a *Clio* – metodologią historii.

Uzupełnieniem referatów i dyskusji w formie plenarnej (planowana jest publikacja tekstów referatów uwzględniających najważniejsze wnioski z dyskusji) była jak zwykle w takich wypadkach dyskusja kularowa – możliwość wymiany doświadczeń i inspiracji badawczych w bardziej swobodnej formie, a także nawiązania nowych kontaktów i form współpracy pomiędzy ośrodkami naukowymi. Tym samym konferencja zorganizowana w 450. rocznicę zatwierdzenia II Statutu doskonale wpisała się w chlubną tradycję wileńskich rocznicowych spotkań poświęconych prawnemu dziedzictwu Wielkiego Księstwa i państw ościennych w dobie wczesnonowożytnej.

Jan Jerzy Sowa
Uniwersytet Warszawski

Aneks – spis referatów konferencji „II Statut Litewski: Terytorium *Themis* i *Clio*”

I sesja: *Tradycja kodyfikacji prawa w Europie i Wielkim Księstwie Litewskim* – moderator: **Irena Valikonytė**

Heiner Lück (Uniwersytet Marcina Lutra w Halle i Wittenberdze), *Codification of law in Europe during the 16th century: Conceptions, results, effects*

Vaidotas A. Vaičaitis (Uniwersytet Wileński), *1566 m. Antrasis Lietuvos Statutas konstitucionalizmo tradicijos kontekste* [II Statut Litewski z 1566 r. w kontekście tradycji litewskiego konstytucjonalizmu]

II sesja: *Pereat fraus. Codziennosc notariatu* – moderator: **Jolanta Karpavičienė**

Norbert Kersken (Instytut Herdera w Marburgu), *Notariat publiczny. Zasięg i znaczenie w Europie Środkowo-Wschodniej*

Wioletta Pawlikowska-Butterwick (Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk), *Kanonicy, notariusze i prawnicy. Wpływ duchownych przy katedrze wileńskiej na ustawodawstwo i rozwój kultury prawnej Wielkiego Księstwa Litewskiego doby renesansu*

Ramunė Šmigelskytė-Stukienė (Instytut Historii Litwy), *Notarinės konfederacijų teismų funkcija 1792–1793 m.* [Funkcja notarialna sądów konfederackich w latach 1792–1793]

Adam Stankevič (Instytut Historii Litwy), *Notarinės funkcijos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajoriškų teismų praktikoje XVIII a.* [Funkcje notarialne w praktyce sądów szlacheckich Wielkiego Księstwa Litewskiego w XVIII w.]

III sesja: *Ubi societas, ibi ius* – moderator: **Eugenijus Saviščevas**

Vytautas Volungevičius (Uniwersytet Wileński), *Paprotys ir teisinė norma: Carolina ir Antrasis Lietuvos Statutas* [Zwyczaj i norma prawna: *Carolina* i II Statut Litewski]

Liudas Jovaiša (Uniwersytet Wileński), *Tie patys autoriai, ne tie Statutai: Domanovskis, Roizijus ir Medininkų bažnyčios konstitucijos* [Ci sami autorzy, nie te same Statuty. Domanowski, Rojzjusz i konstytucje kościoła w Miednikach]

Jūratė Kiaupienė (Instytut Historii Litwy), *Lietuvos Statutas: XVI amžiaus teisė ir politinės kultūros sąveikos* [Statut Litewski. Współdziałanie prawa i kultury politycznej w XVI w.]

Andrzej Zakrzewski (Uniwersytet Warszawski), *Statut w konstytucjach, konstytucje w Statucie, XVI–XVIII w.*

Jolanta Karpavičienė (Muzeum Narodowe – Pałac Wielkich Książąt Litewskich, Uniwersytet Wileński), *Lietuvos statutų ir Magdeburgo teisės taikymas teismų praktikoje Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestuose: konfrontacija ar simbiozė* [Stosowanie prawa Statutów Litewskich i magdeburskiego w praktyce sądowej miast Wielkiego Księstwa Litewskiego. Konfrontacja czy symbioza?]

Jurgita Šiaučiušaitė-Verbickienė (Uniwersytet Wileński), *Neįgyvendintos Lietuvos statutų nuostatos ir žydams nepalankūs sprendimai XVII–XVIII a. seimų ir seimelių sprendimuose. Nekintančios sambūvio problemos ar bajorų neišradingumas?* (Niezrealizowane zasady Statutów Litewskich i niekorzystne dla Żydów wyroki w decyzjach sejmu i sejmików w XVII–XVIII w. Niezmiennie problemy współistnienia czy brak pomysłowości szlachty?)

Aleh Dziarnovich (Instytut Historii Narodowej Akademii Nauk Białorusi), *I Statut, wiersz sylabiczny i poeta-urzędnik Jan Kazimierz Paszkiewicz*

IV sesja: Źródła prawa stanowionego Wielkiego Księstwa Litewskiego – moderator: **Andrzej Zakrzewski**

Sergey Polekhov (Instytut Historii Rosji Rosyjskiej Akademii Nauk), *Tłumaczenia na język ruski przywileju ziemskiego Kazimierza Jagiellończyka z 1447 r.*

Artūras Dubonis (Instytut Historii Litwy), *Kazimiero teisyso (1468 m.) normų chronologijos problemos* [Zagadnienia chronologii norm Statutu Kazimierza Jagiellończyka (1468 r.)]

Eugenijus Saviščevas (Uniwersytet Wileński), *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės regioninių privilegijų kilmė* [Pochodzenie przywilejów regionalnych Wielkiego Księstwa Litewskiego]

Dmytro Vashchuk (Instytut Historii Ukrainy Narodowej Akademii Nauk Ukrainy), *„Tych praw, jakie mają, nie ruszamy”: Kijowszczyzna i Wołyń w ustroju państwowym Wielkiego Księstwa Litewskiego (połowa XV – lata 20. XVI w.)*

V sesja: Koloryt codzienności prawnej – moderator: **Ramunė Šmigelskytė-Stukienė**

Irena Valikonytė (Uniwersytet Wileński), *„Skundą privalo šaukimuose išdėstyti”: Šaukimų reglamentavimas Pirmajame ir Antrajame Lietuvos statutuose* [„W pozwiech ma żalobą wyobrazić”. Regulacja pozwów w I i II Statutach Litewskich]

Natalia Starczenko (Instytut Historii Ukrainy Narodowej Akademii Nauk Ukrainy), *Przyjęta w praktyce sądowej Wołynia (1569 r. – początek XVII w.)*

Gitana Zujienė (Instytut Historii Litwy), *Lietuvos Statuto baudžiamosios teisės normų vykdymas praktikoje XVI a. antroje pusėje – XVII a. pirmoje pusėje* [Stosowanie zasad prawa karnego Statutu Litewskiego w praktyce sądowej w II połowie XVI – I połowie XVII w.]

Łukasz Gołaszewski (Uniwersytet Warszawski), *Sprawy przestępców schwytanych na gorącym uczynku w grodzie brańskim na przełomie XVI–XVII wieku. Przyczynek do dziejów represji karnej w I Rzeczypospolitej*

Justina Sipavičiūtė (Instytut Historii Litwy), *Žemės teismų antspaudai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVI–XVIII a.* [Pieczęcie sądów ziemskich Wielkiego Księstwa Litewskiego w XVI–XVIII w.]

Jan Jerzy Sowa (Uniwersytet Warszawski), *Causae iniuriarum (sprawy ukrzywdzonych) przed komisjami skarbowo-wojskowymi w Koronie i w Wielkim Księstwie Litewskim w drugiej połowie XVII w.*

VI sesja: Autorytet Statutu Litewskiego i paradygmaty historiograficzne – moderator: Rimvydas Petrauskas

Sławomir Godek (Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie), „*Od czasu ustanowienia naszego kodeksu cywilizacja posunęła się naprzód*”, czyli o wadach i przewagach III Statutu Litewskiego na początku XIX wieku

Mathias Niendorf (Uniwersytet Ernsta Moritza Arndta w Greifswaldzie), *Clio w pogoni za Themis? Historia prawa a problemy periodyzacji dziejów Litwy*